

De belijdenis van Christus' nederdaling ter helle als antwoord op een levensvraag.

Verschenen in M. Barnard, L.J. van den Brom, F. de Lange (red.), *Protestants geloven bij bijbel en belijdenis* betrokken, Zoetermeer 2003, 83-93

Riemer Roukema

In de apostolische geloofsbelijdenis wordt uitgesproken dat Christus na zijn dood en begrafenis is 'nedergedaald ter helle'.¹ In het Latijn staat er meestal: *descendit ad inferna*,² hetgeen beter kan worden vertaald als: 'nedergedaald in de onderwereld' of: 'in het dodenrijk'.³ Omdat dit geloofsartikel in onze tijd geen onderwerp van discussie is, wil ik naar aanleiding daarvan, voorlopig in de luwte van alles wat wel ter discussie staat, nagaan hoe het geloof, de Schrift en de latere geloofsbelijdenissen zich tot elkaar verhouden.

In onze tijd zullen weinigen zich druk maken over Christus' 'nederdaling in het dodenrijk', maar in de eerste eeuwen van het christendom was dat anders. In tal van geschriften uit die tijd wordt betuigd dat Christus na zijn dood in het dodenrijk onder in de aarde is neergedaald, daar de duivel heeft verslagen en de gevangenen bevrijd. Er zijn apocriefe geschriften waarin die nederdaling wordt beschreven, zoals de *Vragen van Bartolomeüs* en het *Evangelie van Nicodemus*, maar ook bij orthodoxe kerkvaders komt dit motief veelvuldig voor.⁴ Vanaf het einde van de vierde eeuw komt het voor in de apostolische geloofsbelijdenis, hoewel aanvankelijk niet in alle versies.⁵ Het staat ook niet in de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel, maar wel weer in de belijdenis die is toegeschreven aan Athanasius (art. 36). Deze oudchristelijke geloofsvoorstelling roept enkele vragen op, zoals: 1. hoe kwam men eraan, en 2. welk belang hechtte men eraan?

Bij 1. kan men zich afvragen of de christenen uit de eerste eeuwen Christus' nederdaling in het dodenrijk uit de Schrift hebben afgeleid. Nu bestond de Schrift aanvankelijk alleen uit de Griekse vertaling van het Oude Testament, de Septuaginta genaamd, omdat het Nieuwe Testament eerst nog niet als een afgeronde canonieke collectie bestond. Na verloop van twee eeuwen tekenden zich in de kerk de contouren af van wat later de canon van het Nieuwe Testament is geworden, maar daarop kan ik nu niet dieper ingaan⁶. Zowel uit de Septuaginta als uit de boeken van het Nieuwe Testament werden inderdaad allerlei teksten aangehaald als handelend over Christus' nederdaling in het dodenrijk. Zo las men in de Psalmen dat Christus tot de Vader zegt: 'Gij hebt Mij doen afdalen naar het stof van de dood' (Ps 21/22,16).⁷ Ook

---

¹ J.N. Bakhuizen van den Brink, *De Nederlandse belijdenisgeschriften in authentieke teksten met inleiding en tekstvergelijkingen*, Amsterdam 1976², 163 ('nederghedaelt ter hellen').

² Andere lezingen: *in inferna, ad infernum, in infernum* en *ad inferos*; zie L. Westra, *The Apostles' Creed. Origin, History, and Some Early Commentaries*, Turnhout 2002, 236-237, 299, 322, 540-562.

³ *Infernum* of *inferna* staat meestal voor het Griekse *hades* en het Hebreeuwse *sjeôl*, de onderwereld waar naar bijbelse voorstelling de doden tijdelijk verbleven. In het Nieuwe Testament hiervan onderscheiden is de *geenna* (of *gehenna*), de plaats waar na het oordeel de zondaren worden gestraft. Het verdient voorkeur de vertaling 'hel' te reserveren voor *geenna*. Zie J. Jeremias, 'hades' en 'geenna', in *TWNT I*, 146-150, 655-656.

⁴ W. Bieder, *Die Vorstellung von der Höllenfahrt Jesu Christi. Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Vorstellung vom sog. Descensus ad inferos*, Zürich 1949; J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, Harlow 1972³, 378-383; J.N.D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, London 1977⁵, 173-174, 183-186, 375-399; R. Winling, *La résurrection et l'exaltation du Christ dans la littérature de l'ère patristique*, Paris 2000, 150-167, 305-323.

⁵ Zie voor de ontstaansgeschiedenis: Westra, *The Apostles' Creed*. Hij concludeert (p. 237) dat het element van de nederdaling in het dodenrijk aan het einde van de vierde eeuw in Noord-Italië aan de tekst is toegevoegd en zich in de loop der eeuwen vandaar over de andere streken heeft verbreid.

⁶ Zie R. Roukema, 'La tradition apostolique et le canon du Nouveau Testament', in A. Hilhorst (red.), *Aetas apostolica*, Leiden 2003.

⁷ Rufinus, *Commentaar op de apostolische geloofsbelijdenis* 26 (CCSL 20). (De nummering van de meeste Psalmen in de Septuaginta is één lager dan in de Hebreeuwse Bijbel en onze Bijbelvertalingen.)

citeerde men: ‘heft uw hoofden op, gij poorten, en verheft u, gij eeuwige deuren, opdat de Koning der ere inga’; hierop vroegen de hel en de satan wie die Koning der ere was, waarop geantwoord werd: ‘de Heer van de machten, Hij is de Koning der ere’ (Ps 23/24,7-9);⁸ voorts: ‘want bronzen poorten heeft hij geforceerd, en ijzeren dwarsbalken verbroken’ (Ps 106/107, 16).⁹ In het boek Job las men: ‘toen de poorten van de onderwereld U zagen, sidderden zij’ (Job 38,17)¹⁰ en: ‘Gij zult de draak aan een vishaak optrekken’ (Job 40,25).¹¹ En in Hosea: ‘uit de hand van de onderwereld zal ik hen verlossen en van de dood zal ik hen bevrijden’ (Hos 13,14).¹² Uit het Nieuwe Testament verwees men naar de woorden van Petrus, die Psalm 16 citeerde met het oog op Christus: ‘want Gij zult mijn ziel niet aan het dodenrijk overlaten, en uw Heilige geen ontbinding doen zien’ (Ps 15/16,10; Hand 2,27).¹³ Van Petrus citeerde men voorts dat Christus ‘heeft gepredikt aan de geesten in de gevangenis, die eertijds ongehoorzaam geweest waren in de dagen van Noach’ (1 Petr 3,19-20)¹⁴, en van Paulus dat Christus is ‘neergedaald naar de lagere delen van de aarde’ (Ef 4,9).¹⁵ In die zin verstond men ook Jezus’ gelijkenis, dat Hij het huis van de sterke zou binnengaan om die sterke te binden en zijn huisraad te roven (Mt 12,29)¹⁶, alsmede Jezus’ woorden dat de Zoon des mensen, zoals Jona in het zeemonster, drie dagen en nachten in het hart van de aarde zou zijn (Mt 12,40).¹⁷ Jezus’ uitspraak dat Hij zijn leven zou geven als losprijs voor velen (Mt 20,28), werd wel zo uitgelegd dat Hij die losprijs moest betalen aan de duivel, om de mensheid uit diens macht vrij te kopen.¹⁸ Hij betaalde met zijn eigen leven, ging het dodenrijk binnen, maar omdat Hij de Zoon van God was, kon het dodenrijk Hem niet houden en sprongen de poorten open. Ook het getuigenis dat na Jezus’ kruisiging de graven opengingen en de lichamen van ontslapen heiligen werden opgewekt en zij na Jezus’ opstanding in de stad aan velen verschenen (Mt 27,52-53), werd zo verstaan dat het dodenrijk opengebrosen was.¹⁹

Bij 2.: christenen hechtten een groot belang aan dit element van hun geloof. Want enerzijds geloofden zij dat Christus op aarde was verschenen om de mensheid te verlossen, en dat ieder die in Hem geloofde aan die eeuwige verlossing deel zou krijgen en van de macht van de duivel en de dood zou worden verlost; maar anderzijds vroegen zij zich af wat het lot was van allen die vóór Christus hadden geleefd en die – zo nam men aan – in de onderwereld verbleven. Om te beginnen waren dat Adam en de aartsvaders Abraham, Izaäk en Jakob, en Mozes en de profeten; maar ook de heidenen die nooit van Christus hadden gehoord.²⁰ Dit

⁸ Evangelie van Nicodemus 5/21 (vert. in A.F.J. Klijn [red.], *Apokriefen van het Nieuwe Testament I*, Kampen 1984³, 87).

⁹ Pseudo-Athanasius, *Over de maagdelijkheid* 16 (PG 28, 272A).

¹⁰ Zie R. Gounelle, ‘Le frémissement des portiers de l’Enfer à la vue du Christ. *Jb* 38,17b et trois symboles de foi des années 359-360’, in P. Maraval (red.), *Le Livre de Job chez les Pères*, Strasbourg 1996, 177-214.

¹¹ Gregorius van Nyssa, *De drie dagen tussen de dood en de opstanding van onze Heer Jezus Christus* (GNO 9, 281, vert. H.R. Drobner, 22).

¹² Cyrillus van Jeruzalem, *Catechesen* 14,17 (PG 33, 848A)

¹³ Clemens van Alexandrië, *Stromateis* VI,49,3 (SC 446); Rufinus, *Commentaar op de apostolische geloofsbelijdenis* 26 (CCSL 20).

¹⁴ Origenes, *Commentaar op Johannes* VI,174-175 (SC 157); Athanasius, *Brief aan Epictetus* 5-6 (PG 26, 1060AB); Rufinus, *Commentaar op de apostolische geloofsbelijdenis* 26 (CCSL 20).

¹⁵ Tertullianus, *Over de ziel* 55,2 (CCSL 2). Vgl. W.H. Harris, *The Descent of Christ. Ephesians 4:7-11 and Traditional Hebrew Imagery*, Leiden 1996.

¹⁶ Irenaeus, *Tegen de ketterijen* III,18,6; 23,1 (SC 211); IV,31,1 (SC 100); Origenes, *Commentaar op Romeinen* V,10,12 (AGLB 33).

¹⁷ Gregorius van Nyssa, *De drie dagen* (GNO 9, 290 / vert. Drobner, 28); Efreem de Syriër, *Preken* 7 (CSCO 182); Cyrillus van Jeruzalem, *Catechesen* 14,17.20 (PG 33, 845BC, 849AB).

¹⁸ Origenes, *Commentaar op Matteüs* XVI,8 (GCS 40); vgl. *Onderricht van Silvanus* (Nag Hammadi Codex VII,4) 104.

¹⁹ Clemens van Alexandrië, *Stromateis* VI,47,1 (SC 446); Origenes, *Commentaar op Romeinen* V,1,37; V,10,12 (AGLB 33).

²⁰ Clemens van Alexandrië, *Stromateis* VI,46,2-48,6 (SC 446). Vgl. Bieder, *Die Vorstellung*, 199-202.

was een van de redenen waarom men in de vroege christenheid verkondigde dat Christus na zijn dood aan het kruis en zijn begrafenis in de onderwereld was afgedaald: dat was omdat Christus daar ook het evangelie moest verkondigen om allen die daar in Hem zouden geloven met zich mee te voeren uit dat naargeestige dodenrijk weg, omhoog naar zijn hemels Koninkrijk. Want pas op die manier had Christus de duivel werkelijk van zijn macht beroofd.

Het motief van de nederdaling in de onderwereld was ingegeven door het *geloof* dat God goed en rechtvaardig was en niet het heil kon onthouden aan allen die voorafgaande aan de komst van zijn Zoon hadden geleefd. Men heeft nagedacht over het lot van de doden die onverlost in het dodenrijk verbleven; dat konden de eigen voorouders zijn. Het ging dan ook niet alleen om het theologische probleem van Gods rechtvaardigheid, maar minstens zozeer om de *levensvraag* omtrent leven en dood van ieder persoonlijk en van geliefde overledenen. Dat was de vraag of Jezus Christus wel een volledige verlossing had bewerkstelligd, of alleen een verlossing voor diegenen die leefden ten tijde van zijn dood en opstanding en daarna. Daar kwam nog bij dat als de gelovigen van het Oude Verbond inderdaad in de onderwereld verbleven, dit de marcionitische en gnostische ketteren van die tijd in de kaart zou spelen. Die zeiden immers dat de God van die christenen die vasthielden aan het Oude Testament, niet de ware, hoogste God van de liefde was. Zo deed zich dus bovendien nog deze acute vraag voor: hoor ik wel bij de goede kerk, moet ik niet naar de Marcionieten of naar de gnostici?

Schematisch was de volgorde dus deze: eerst had men een levensvraag, en vervolgens vond men het antwoord daarop in de overtuiging dat Christus na zijn dood in de onderwereld was afgedaald om daar de gelovigen van het Oude Verbond te bevrijden en het evangelie aan de doden te verkondigen om ook aan hen een kans te geven om te worden verlost. Dat iemand naar de onderwereld kon afdalen was in de oudheid een bekend motief.²¹ Ten derde hebben de christenen van die tijd daar allerlei Bijbelteksten bij gevonden, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament. De Schrift functioneerde hierbij als een steengroeve waarin men de bouwstenen opdolf voor het bouwwerk – de geloofsovertuiging – van de nederdaling ‘ter helle’.

Toch zullen wij van de meeste Schriftplaatsen die ik zojuist heb geciteerd niet meer zeggen dat die vanzelfsprekend over Christus’ nederdaling in de onderwereld gaan. Van de meeste teksten geldt dat het mooie vondsten zijn, maar dat dit motief er later is ingelezen, op grond van het inzicht – het geloof – dat men eerst al had verworven. Het is vermeldenswaard dat deze overtuiging niet strookte met het evangelie van Johannes, want hoe zou Jezus volgens dit evangelie aan het kruis hebben kunnen zeggen: ‘het is volbracht’ (Joh 19,30) als hij eerst nog een strijd in de onderwereld had te voeren?²²

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Johannes Calvijn uiterst kritisch schrijft over de traditionele voorstelling van Christus’ nederdaling in de onderwereld en deze ‘een fabel’ noemt. Calvijn is ook niet onder de indruk van de Bijbelteksten die men in de christelijke traditie hiervoor had verzameld. Niet dat hij Christus’ nederdaling verwerpt, maar hij geeft daaraan een nieuwe uitleg: die nederdaling zou duiden op Christus’ lijden en zijn strijd met de duivel voorafgaande aan zijn dood. Calvijn handhaaft dus de tekst van de geloofsbelijdenis, maar ontmythologiseert die door af te rekenen met een reële afdaling in de onderwereld. In plaats daarvan betreft hij deze op Christus’ bereidheid om Gods wraak en toorn te dragen tot onze verzoening, al voegt Calvijn daaraan toe dat God niet op zijn Zoon zelf vertoerd was maar een welbehagen in Hem had.²³ Deze interpretatie treffen we ook aan in de Heidelbergse Catechismus (vraag en antwoord 44), waar alles is toegespitst op de vertroosting in onze

---

²¹ Men denke slechts aan Aeneas’ afdaling in de onderwereld in Vergilius, *Aeneis* VI.

²² Aldus Zacharias Ursinus, *Het schatboek der verklaringen over de Heidelbergse Catechismus* I, ed. J. van der Haar, Dordrecht 1980, 330. Vgl. ook Joh 12,31.

²³ Institutie (ed. 1559) II, XVI,8-12 (vert. A. Sizoo).

aanvechtingen. De redenering is daar, bij wijze van spreken, dat ook Christus door een hel is gegaan.

Waarom had Calvijn er geen probleem mee om te breken met dit traditionele geloofsgoed? Hij argumenteert dat dit niet duidelijk in de Bijbel is terug te vinden, maar daar komt bij dat de achterliggende vraag voor hem niet meer actueel was, de vraag namelijk naar Gods rechtvaardigheid jegens allen die voorafgaande aan Christus hadden geleefd en waren gestorven en zo de eeuwige verlossing dreigden mis te lopen.

Hierbij zijn twee kanttekeningen te maken. 1. Ondanks Calvijns theologische moed om te breken met een traditionele geloofsvoorstelling, moet toch worden gezegd dat zijn uitleg van dit geloofsartikel historisch gesproken onjuist is. Dit geldt dus ook van de uitleg in de Heidelbergse Catechismus. Want de apostolische geloofsbelijdenis doelde wel degelijk op een nederdaling in het dodenrijk tot verlossing van de doden.²⁴ 2. Wanneer Calvijn in plaats daarvan de nederdaling betreft op Christus die voor ons de wraak en de toorn van de Vader heeft gedragen, dan blijkt hij uit te gaan van een andere actuele levensvraag, namelijk: ‘hoe kunnen wij, zondig als wij zijn, voor Gods toorn bestaan? Hoe kom ik ooit in aanmerking voor Gods genade?’ Nu staat er in het Nieuwe Testament dat Christus voor ons een vloek is geworden (Gal 3,13) en dat wij door zijn striemen zijn genezen (1 Petr 2,24; vgl. Jes 53,5-6), en er zijn meer teksten zo uitgelegd dat Christus in zijn lijden de toorn van de Vader heeft gedragen.²⁵ Maar dit element van het geloof zou in de Reformatie nooit zo’n centrale plaats hebben gekregen als men destijds niet in vrees en beven was geweest voor Gods toornig oordeel over het eigen leven. De rooms-katholieke kerk had daarvoor destijds aflaten en boetedoeningen als oplossing, terwijl iemand als Calvijn troostend wees op Christus die alles voor ons heeft volbracht door juist die toorn van de Vader te dragen. Dit motief kan tot op zekere hoogte bijbels worden genoemd, maar dat het zo’n belangrijke plaats heeft gekregen in het reformatorische geloof is niet alleen ingegeven door de Schrift zelf maar ook door het feit dat het een acute levensvraag betrof: ‘hoe vind ik een genadig God?’

Hoe verhouden dus de Schrift en de latere geloofsbelijdenissen zich tot elkaar? Een geloofsbelijdenis komt nooit rechtstreeks op uit de Schrift, maar is verweven met de omstandigheden waarin zij wordt geformuleerd. De vertolking van het christelijk geloof kan nooit worden losgemaakt van de vragen van de eigen tijd. Dat hoeven we ook niet na te streven, want steeds opnieuw gaat het om de verkondiging van het evangelie *nu* en niet om een eeuwige heilsboodschap in tijdloos gewaad. In het lezen van de Schrift mogen christenen worden gedreven door de actuele vragen. Het is dan alsof een radar in ons reageert zodra we een tekst lezen die ingaat op onze eigen levensvragen. Mijns inziens is het geoorloofd hierin het werk van de Geest te zien. Teksten die niet over onze vragen gaan, laten we meestal liggen, al hoeft dat niet altijd terecht te zijn. Er kan echter kortsluiting optreden wanneer we worden geconfronteerd met oude geloofsbelijdenissen die antwoorden geven op vragen die de onze niet meer zijn – of niet van ieder van ons. Dat was ook al zo bij Calvijn, die niets meer kon beginnen met de traditionele voorstelling van Christus’ nederdaling in het dodenrijk. Hetzelfde kan ons overkomen wanneer wij belijdenisgeschriften uit de zestiende of zeventiende eeuw lezen en daarin antwoorden vinden die niet beantwoorden aan de levensvragen die ons bezighouden. De antwoorden van de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels gaan immers in op vragen uit een voorbije tijd. Er komen wel mooie en bijbelse passages in voor, en ze kunnen mensen van nu ook wel aanspreken, maar ze doen dat lang niet altijd, omdat onze tijd ons voor andere vragen stelt. De lezer moet over veel historische kennis beschikken om de belijdenisgeschriften in hun eigen tijd te plaatsen en op grond daarvan naar

---

²⁴ Voor andere visies op de nederdaling, zie M. Herzog, “*Descensus ad inferos*”. *Eine religionsphilosophische Untersuchung der Motive und Interpretationen mit besonderer Berücksichtigung der monographischen Literatur seit dem 16. Jahrhundert*, Frankfurt a.M. 1977

²⁵ Zie bijv. N.J. van Eikema Hommes, *Open brief aan dr. H. Wiersinga*, Amsterdam 1976, 28-38.

waarde te schatten. Ik heb nu niet alleen de traditionele gelovigen op het oog; ik denk ook aan al die mensen die zoeken, die zouden willen geloven maar er oprecht moeite mee hebben.

Het thema van de verhouding tussen het geloof, de Schrift en de belijdenis wil ik dus graag betrekken op de verkondiging van het evangelie in onze tijd en in onze cultuur. Weliswaar sluiten binnenkerkelijke discussies en een missionaire gezindheid elkaar niet uit, maar het is denkbaar dat op het verleden gerichte discussies over de belijdenis voorbijgaan aan de missionaire situatie waarin veel christelijke gemeenten in onze tijd in feite verkeren. Hiermee zeg ik niet dat discussies over de functie van de geloofsbelijdenis achterhaald zijn, maar wel dat het belang ervan voor de toekomst van de kerk in Nederland niet moet worden overschat.²⁶

Het lijkt mij niet gepast om zoekende mensen van nu levensvragen van vroeger te willen bijbrengen, zoals: weet dat God een toornig rechter is, weet dat je veroemd bent als je niet je toevlucht neemt tot Christus die voor ons Gods toorn heeft gedragen. Dat gaat immers niet in op de levensvragen van nu. Ter vergelijking: dat Christus gepredikt heeft aan de geesten in de gevangenis die lang geleden hebben gezondigd (1 Petr 3,19-20), zullen wij niet meer dankbaar betrekken op de nederdaling in het dodenrijk, hoezeer die tekst in de vroege christenheid met betrekking daartoe ook resoneerde. Evenmin kunnen wij het levensgevoel van de Middeleeuwen – waaruit de Reformatie voortkwam –terughalen, en dat hoeven wij ook niet na te streven. Zoekende mensen van nu zijn niet bang voor de toorn van God; zij vragen zich af of er wel een God is, of wat God – mocht Hij bestaan – met hen voorheeft. In de zestiende eeuw kon het troosten dat Christus voor ons de toorn van de Vader heeft gedragen om ons te verlossen, in onze cultuur resoneert dat niet meer. (Voor zover mensen zich wel voor deze prediking laten winnen, met name in evangelische gemeenten, is naar mijn indruk deze prediking voor hen niet de toegang tot het geloof. Zij laten zich daarvoor winnen, niet om reden van de leer, maar om reden van de persoonlijke aandacht en warmte en hartelijkheid van zulke gemeenten, of ze hebben een wonder beleefd of iets mystieks, in een droom, of een verschijning van Christus: ervaringen die daar – terecht – serieus worden genomen.)

Wanneer wij ons bezinnen op de verkondiging van het evangelie in onze tijd en onze cultuur, dan betekent dat allerm minst dat we alles maar moeten inleveren of aanpassen. Wel dienen we rekening te houden met het geestelijke – of veeleer ongeestelijke – klimaat van onze tijd. Mensen van nu zijn of van God los, of ze twijfelen ernstig of er wel een God is, of ze geloven dat er ‘meer is tussen hemel en aarde’, maar kunnen daar niets belijds over zeggen; of – aan een heel andere kant – ze zijn onwaarschijnlijk religieus en zijn bereid te geloven in de rechtvaardige wet van het karma en in reïncarnatie, ze zoeken de oorzaak van hun onbehagen en ongeluk in vorige levens, of ze geloven in doorgevingen uit hogere sferen, of in de volstreekte dominantie van de geest, zodat al het lichamelijke en materiële illusie is. In deze context heeft de kerk veeleer een andere, op andere kwesties gerichte belijdenis nodig dan de geschriften waarbij traditionele reformatische christenen leven omdat die hun vertrouwd zijn en troost bieden. Hoezeer wij ons echter verbonden kunnen voelen met de kerk van alle eeuwen en bereid dienen te zijn de oude belijdenisteksten op hun oorspronkelijke merites uit te leggen, we dienen ook in te zien dat ze meestal geen rechtstreekse antwoorden geven op de vragen van onze tijd. Ze gaan in op andere levensvragen. Alleen indirect kunnen de belijdenisgeschriften uit de zestiende en zeventiende eeuw op de eenentwintigste eeuw worden betrokken, maar die vertaalslag is voor de zoekende mens van nu absoluut oninteressant. Ditzelfde kan gelden voor praktiserende christenen die blootstaan aan de invloed van hedendaagse vragen.

---

²⁶ Ik put hier onder meer uit mijn ervaring als predikant in stadsdeel de Pijp in Amsterdam, waar regelmatig mensen zonder kerkelijke betrokkenheid in de kerk kwamen of anderszins contact met de kerk zochten omdat zij hoopten daar iets positiefs op te doen.

Terecht heeft echter de Bijbel zelf een gewichtiger positie dan de oudkerkelijke en de reformatorische belijdenisgeschriften. Hoewel het lezen van de Schrift evenzeer tot kortsluiting kan leiden, bevat zij toch genoeg teksten die toegankelijk zijn voor de zoekende mens die ik op het oog heb. De Psalmen bijvoorbeeld, waarvan Maarten 't Hart onlangs publiekelijk zei: 'dat is toch prachtig'; het viervoudige verhaal van Jezus, maar ook Genesis, zo vreemd en tragisch en ontroerend als het leven vaak is – en zoveel Bijbelboeken meer. Voor de kerk, en met name voor de als theoloog geschoolde predikanten, ligt er de taak om die oude geïnspireerde teksten samen met anderen te lezen en het leven erin te ontdekken. Vanzelfsprekend is een goede hermeneutiek daarbij onontbeerlijk.

Reformatorische predikanten zullen wel goed bekend moeten zijn met de belijdenisgeschriften van hun eigen traditie, en een synode mag verwachten dat ze aan de intentie daarvan loyaal zijn. Maar de verkondiging van het evangelie zal in andere termen dienen te geschieden, ingaand op de vragen van onze tijd, zoals: is er wel een God, is God persoonlijk, kent God mij, is er leven na de dood, of zouden we reïncarneren, of is er helemaal niets? Heeft bidden zin, of ben je dan eigenlijk in jezelf aan het mediteren? Of: kunnen we ons voor het voeren van een oorlog op het evangelie beroepen? Als God bestaat, is er dan ook toorn en geweld in Hem, en zo ja: hoe dan? Of is God uiteindelijk niets dan liefde, zonder donkere kanten? De christelijke kerk zal voor deze vragen steeds opnieuw wijzen op Jezus die ons in dezen de weg wijst en de weg is. Steeds opnieuw dient zij te luisteren naar wat de Geest tot de gemeenten zegt.

Het zou onverstandig zijn het evangelie kritiekloos aan te passen aan de tijdgeest, maar christenen hebben wel de opdracht serieus op de tijdgeest in te gaan. Om daartoe in staat te zijn, zijn een levend geloof en omgang met de Schrift van primair belang. De oude belijdenisgeschriften kunnen wij beschouwen als waardevolle getuigen die laten zien hoe de kerk de vragen van voorbije eeuwen en de toenmalige tijdgeest serieus heeft genomen en er een antwoord op geformuleerd heeft. De oude boodschap van 'verlossing' moet echter steeds opnieuw worden vertolkt. Om in een ander register te eindigen: *Veni Creator Spiritus!*